

تاراوگه‌ی هزری و هک جهنگ له‌دژی دهسته‌مؤکردن

به‌ختیار که‌ریم

زه‌ویم بده‌ری، زه‌وی زۆر له‌ژیر ئاسمانیکی ئەستیره‌دارا

په‌رژینم مه‌که

لیمگه‌ری به‌و ولاته‌ پان و به‌رینه‌دا بسوریمه‌وه که خۆشمده‌ویت

په‌رژینم مه‌که

لیمگه‌ری با‌ته‌نهام له‌ نه‌سیمى ئیوارانا

گوئ بده‌مه جریوه‌ی دره‌خته‌کان

بۆ ئەبه‌د شاربه‌ده‌رمکه، به‌لام تکات لیده‌که‌م

په‌رژینم مه‌که

کۆل پۆرتەر 1944

(1)

پیشتر له‌ وتاریکدا (دیمۆکراسی و تهرسه‌قول)¹، باسمان له‌وه کرد که هه‌موو جهنگیک له‌گه‌ل سوپای تهرسه‌قولیبیژاندا به‌ گۆشه‌گرییوونی خودی که‌سی جهنگاوه‌ر کۆتایی دیت، هه‌موو بیده‌نگبونیکیش به‌ وه‌رگرتنی شوناسی تهرسه‌قولیبیژی و بوونه‌ جهنگاوه‌ر له‌و سوپایه‌دا کۆتایی دیت. که‌واته‌ ئیمه‌ له‌به‌رده‌م هه‌لاوی‌دیکی سه‌خت و میژوویدیاین، یان ده‌بیت بیینه‌ تهرسه‌قولیبیژ و له‌ به‌کیک له‌و سینتەر و بنه‌کانه‌ی چاپی تهرسه‌قولیبیژاندا وه‌ک لیئوکیکی که‌رولال کاربکه‌ین و پاداشت وه‌رگرین، یان تاراوگه‌یه‌کی هزری هه‌لبژی‌یرین، جا له‌ناوه‌وه‌ یان ده‌ره‌وه‌ی ولات بین، ئەمه‌ش بۆ ئەوه‌ی ده‌نگ و سیمای خۆمان له‌ ده‌نگ و سیمای تهرسه‌قولیبیژان جیاکه‌ینه‌وه، پاشان ریگه‌ نه‌ده‌ین بخربینه‌ خزمه‌تی ئەو پرۆسه‌ی تهرسه‌قولیه‌وه. له‌به‌ر گرنگی ئەم هه‌لاوی‌رده، به‌لیمان به‌ خوینه‌ری خۆشه‌ویست دا که‌ وتاریکی دیکه‌ ته‌رخان بکه‌ین بۆ (تاراوگه‌ی هزری و هک جهنگ له‌دژی ده‌سته‌مؤکردن)ی سوپای تهرسه‌قولیبیژان. ئەم وتاره‌ به‌جیه‌ینانی ئەو به‌لینه‌یه، هاوکات هه‌ولیکه‌ بۆ دیاریکردنی ریگه‌چاره‌یه‌ک بۆ ده‌ربازبوون له‌ کاریگه‌رییه‌کانی سوپای تهرسه‌قولیبیژان.

ئەم نووسینه‌ هه‌ولیکه‌ بۆ جیاکردنه‌وه‌ی ره‌خنه‌ی ده‌سته‌مۆ له‌ ره‌خنه‌ی یاخی (ناده‌سته‌مۆ). له‌ ره‌خنه‌ش مه‌به‌ستمان له‌و پراکتیزه‌ ساده‌یه‌ نییه‌ که‌ نووسه‌ریک یان رۆژنامه‌نووسیک فه‌رمانه‌وایه‌کی پیده‌خاته‌ ژیر پرسیاره‌وه، به‌ده‌ر له‌ گرنگی ئەم پراکتیزه، زۆر جار ئەم جۆره‌ له‌ ره‌خنه‌ ئەو ئاسته‌ باوه‌ نابه‌زیتیت که‌ زۆرینه‌ی رۆشنبیران کاری پیده‌که‌ن. به‌لام لێرده‌ له‌ ره‌خنه، مه‌به‌ستمان له‌ ئاستیکی

¹ <http://www.dengekan.com/doc/2006/7/baxtyarKarim2.pdf>

به‌رزتری ره‌خنه‌یه که ره‌خنه‌گر کاریگه‌ری له‌سهر کۆمه‌لگه و تاکه‌کانی داده‌نیت، جا ئه‌و کاریگه‌ریه هه‌نوکه‌یی بیټ یان ناینده‌یی. ئه‌و چه‌مکی ره‌خنه‌یه‌ی ئیمه مه‌به‌ستمانه له زمانی کوردیدا جیا‌نه‌کراوه‌ته‌وه له ره‌خنه‌ی باو، به‌لکو هه‌ندیک جار په‌ناده‌بریتته به‌ر (ره‌خنه‌ی جدیی)، یان جیا‌کارییه‌کی شلۆق له‌نیوان رۆشنییر و نووسه‌ردا. گوا‌یا رۆشنییر ئه‌و چه‌ند که‌سه‌ن که له په‌نجه‌کانی ده‌ست تیناپه‌ن و ره‌خنه‌ده‌گرن، نووسه‌رانیش کۆی ئه‌و له‌شکره‌ن له قه‌له‌مکیش، که وشه‌ ده‌رپۆنه هه‌ناوی کاغه‌زه‌وه. هه‌یچ کام له‌مانه ناتوان له‌ئاستی تیۆریدا به‌رگه‌ی شرۆفه‌کردن بگرن، نه له‌ئاستی ئیمپیریکیدا سوود به‌ لیکۆله‌ر بگه‌یه‌نن. بۆیه لی‌ره‌دا هه‌ر وشه‌ی ره‌خنه به‌کارده‌هینین له‌به‌رامبه‌ر وشه‌کانی (critique) ی ئینگلیزی و (kritik) ی ئەلمانی، که هه‌ردووکیان له (krinein) ی گریکیه‌وه سه‌رچاوه‌یان گرتوه. مه‌به‌ستمان نییه رۆلی گرنگی ئه‌و ده‌ستبژیره رۆشنییره ناوازیه به‌که‌م بنرخینین، ئه‌گه‌رچی هه‌میشه پۆیسته ئه‌م رۆله‌ بخریتته ژیر پرسیاره‌وه، به‌لکو مه‌به‌ستمانه که دوو ئاستی جیاواز له ره‌خنه جیا‌به‌ینه‌وه، دوو ئاست که دوو توخمی زۆر جیا‌واز له ره‌خنه‌گر لیکجودا ده‌کاته‌وه. به‌لام به‌رله‌وه‌ی ئه‌م دوو ئاسته جیا‌وازه‌ی ره‌خنه لیکجودا بگه‌ینه‌وه، دروسته ئه‌گه‌ر هه‌ولیک بده‌ین بۆ سه‌ردانی ئه‌و تیزه جیا‌وازه‌ی که رۆشنییر له کۆی نووسه‌ران جیا‌ده‌کاته‌وه، له‌ناو ئه‌و تیزه زۆرانه‌شدا سه‌رنجیک له تیروانیی ئالان بۆدیۆ ده‌ده‌ین.

(2)

ئالان بۆدیۆ رۆشنییری دابه‌شده‌کات بۆ دوو ئاستی جیا‌واز، وه‌لی پیکه‌وه‌گریدراو. ئاستی "باو" ی هه‌موو رۆژیکی ژیان، ماریفه و به‌رژه‌وه‌ندی گشتی که خزمه‌تی ناوان، و دیاریکردن و پاراستنی "شوناسه پته‌وه‌کان" ده‌کات، له‌گه‌ل ئاستیکی "ناوازه" که سروشتیکی تاکه‌که‌سیانه‌ی هه‌یه له به‌دییه‌نانی گۆران و به‌ره‌مینیانی چه‌مک و ئایدیادا، یان له تیرواندا بۆ حه‌قیقه‌ت. ئه‌م ئاسته گرنگی دووم به‌بروای بۆدیۆ، ته‌نها له‌و کاته‌دا درێژه به‌ ژیا‌نی خۆی ده‌دات "که ئه‌م که‌سه ناوازان، که خۆیان به‌بابه‌تی حه‌قیقه‌ت ده‌زانن، خۆیان به‌ جه‌نگاوه‌ری دۆزه‌کانیان بزانن" (Hallward, 2001: viii). چۆن ده‌توانین به‌م ئاسته ناوازیه بگه‌ین؟ به‌بروای بۆدیۆ، بۆ گه‌یشتن به‌م ئاسته تاکه‌که‌س پۆیسته دابرا‌نیک له‌گه‌ل بابته باوه رۆژانه‌یه‌یه‌کان دروستبکات، ئه‌مه‌ش له‌ریگای ئه‌زمونکردنی ئه‌وه‌ی ئه‌و ناویده‌نیت "رووداو" (event)، رووداوێک که هاوکات ره‌هه‌ندی تاکه‌که‌سی و کۆمه‌لانه‌یی هه‌بیټ (Jenkins, 2004: 46). بۆدیۆ پێ له‌سهر ئه‌وه‌ داده‌گریت، که مرۆف وه‌ک تاکه‌که‌س جگه له ئاژه‌ل هه‌چی دیکه نییه، به‌لام ئاژه‌لیک که ئاماده‌باشه بۆ ریگه‌دان به حه‌قیقه‌ت بۆ گوزه‌رکردن به جه‌سته و توانا‌کانیدا. واتا ئه‌و ساته‌وه‌ختانه‌ی "رووداو" ی ده‌گه‌من رووده‌دن و مرۆف کاردانه‌وه‌ی ده‌بیټ بۆیان، ئا له‌م پرۆسه‌یه‌دا به‌هه‌یه‌که مرۆف ده‌بیته بابته‌ی ئیتیکی (ethical subject).

ئه‌گه‌رچی لی‌ره‌دا بۆ ده‌ستپۆیه‌گرتن و چرپی بابته‌که‌مان ناتوانین راقه‌ی زیاتری ئه‌م تیروانه‌ی بۆدیۆ بگه‌ین، به‌لام له‌وانه‌یه گرنگیه‌کی تایبه‌تی هه‌بیټ، ئه‌گه‌ر بکریت راقه‌ی ئه‌م پیکه‌یه‌ی بۆدیۆ بکریت له‌به‌راورد له‌گه‌ل "ئاژه‌له سیاسییه‌یه‌کی" هه‌ریه‌ک له ئه‌ریستۆ و هانا ئارینت، چونکه پیده‌چیت که بۆدیۆ کۆک بیټ له‌گه‌ل ئه‌م ته‌رزه له رامان، به‌لام زیاتر جه‌خت له لایه‌نه ئیتیکیه‌کی مرۆفی کۆمه‌لایه‌تی ده‌کاته‌وه زیاتر وه‌ک له لایه‌نه سیاسی و مۆرالییه‌که‌ی. چونکه بۆدیۆ، ئاژه‌لبوونی مرۆف وه‌ک بنه‌ما ده‌هیلتیه‌وه و به "ئاژه‌لی نهمر" ناویده‌بات، ته‌نانه‌ت ئه‌و کاتانه‌ش که مرۆف له پرۆسه‌ی کاردانه‌وه‌یدا بۆ رووداوه ده‌گه‌نه‌کان ده‌بیته بابته‌ی ئیتیکی، ئاستیک که به "ئاژه‌لی نا-نهمر" ناویده‌بات. ئه‌م لایه‌نه‌ی تیگه‌یشتنه‌که‌ی بۆدیۆ، هاوشیوه‌ی پیناسه‌که‌ی ئه‌ریستۆیه کاتیک ده‌لیت: مرۆفی

ناسیاسی (مرؤفیک که ئاماده‌نییه له کۆمه‌لگادا بژی) یان درنجه یان خودایه. له‌ولاشه‌وه بۆدیو پیمانده‌لیت که ئه‌و رووداوه ده‌گمانانه، که ناکریت به شیوه باوه‌که‌ی رووبه‌روو بوونه‌وه مامه‌له‌یان له‌گه‌لدا بکه‌ین، ناچارمان ده‌که‌ن که بریار له بوونیکه‌ی نوێ بده‌ین (Bodiou, 2001: 41). که ئه‌مه‌ش له‌هاوشیوه‌یه‌یه‌کی سه‌رسامکه‌ردایه له‌گه‌ل چه‌مکی "له‌دایکبوون" (natality) ی ئارینتیانه، چه‌مکی که بوونه جیاوازه‌کانی مرؤف لیکجودا ده‌کاته‌وه (بوونی ئاژه‌له‌یانه و بوونی ئاژه‌لی سیاسیانه)، له‌ پرۆسه‌یه‌کی به‌رده‌وامی له‌دایکه‌بوونه‌وه‌دا (Arendt, 1958: 175-243).

به‌لام ئه‌م جیاکارییه‌ی بۆدیو که ئاماژه‌مان پێدا بۆ دوو ئاستی جیاواز له‌ رۆشنیری، تا ئه‌و جیگایه کۆمه‌کمان ده‌کات که سۆسیۆلۆجیانه هه‌ولی جیاکردنه‌وه و گروپه‌ندی توێژه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان بده‌ین، چونکه ئه‌م جیاکارییه هه‌لگری پارادۆکسیکی سروشتیه، پارادۆکسیک که هاوکات هه‌ولی جیاکردنه‌وه‌ی ئه‌م دوو ئاسته له‌ رۆشنیری ده‌دات و جه‌خت له‌ پیکه‌وه‌گریدراوییان ده‌کاته‌وه. له‌وه‌ش زیاتر ئاستی دووهم و گرنگی بۆدیو، ئاستیکه که وابه‌سته‌یه به‌ حه‌قیقه‌ته‌وه، حه‌قیقه‌تیک که له‌ ده‌سته‌بژیری ناوازه ده‌خوازیت به‌وه‌فابن، به‌وه‌فایی له‌ریگه‌ی جووله له‌ نیو رووداوا، جووله‌یه‌ک که هاوکاتی بیرکردنه‌وه بیته له‌ خودی رووداوه‌که. ده‌کریت لایه‌نی دروستکردنی رووداو و دیاریکردنی حه‌قیقه‌ت ده‌ستیان به‌سه‌ردا بگریت. ئه‌مه‌ش توشی ئه‌و هه‌له‌یه‌مان بکات که ده‌سته‌بژیریک به‌ ناوازه و رۆشنیری بیرکه‌ره‌وه بزاین، که له‌راستیدا هه‌چ خولیایه‌کی رۆشنیریان نه‌بیته. ئه‌وه‌ی مه‌به‌ستمانه که‌مه‌ستی ئه‌م دابه‌شکارییه‌یه له‌ کۆمه‌ک کردنمان بۆ ناسینه‌وه و جیاکردنه‌وه‌ی سیمای ئه‌و دوو ته‌رزه له‌ مرؤف، له‌ هه‌لومه‌رجیکدا که رووداوه‌کان ئه‌و ئاسته باوه‌ی رووداوی کۆمه‌لایه‌تی ده‌به‌زینن و له‌لایه‌ن که‌سانیکه‌وه دیاریده‌کرین که هه‌ژموونیان هه‌یه له‌سه‌ر "دروستکردنی رووداو". ئاشکرایه که ئه‌م بۆچوونه بۆچوونیکه (گرامشی/ئالتۆسیرا) یانه، به‌لام گرنگی زۆری هه‌یه له‌کاتیکدا وه‌ک له‌ هه‌لومه‌رجی کۆمه‌لایه‌تی و رۆشنیری ئه‌مه‌دا ئاشکرایه که کۆمه‌لیک، به‌ده‌ر له‌وه‌ی که بۆچوون و رومانیا که‌مخوین و "نارۆشنیرانه‌یه"، به‌لام رووداو دروستده‌که‌ن بۆ پاراستنی دۆخی باو (status qua). بۆ ئه‌وه‌ی هه‌له‌ تیگه‌یه‌شتن گه‌لله نه‌بیته، ره‌وایه که بلین ئه‌م تیگه‌یه‌شته (گرامشی/ئالتۆسیرا) یانه، ئاستی یه‌که‌م (ئاستی باو) ی جیاکارییه‌که‌ی بۆدیو پیکه‌هه‌ینیت، چونکه بۆدیو خۆی دان به‌وه‌دا ده‌نیت که هه‌ژموونی ئه‌م گروپانه له‌ ئاستیکه ئه‌وه‌نده بالادایه که پێوانه‌کردنمان ئه‌سته‌مه (Bodiou, 2001: 13). به‌لام ئه‌وه‌ی ئه‌مه‌به‌ستمانه ئه‌وه‌یه: که هه‌ژموونی ئه‌م گروپه ته‌نها له‌و ئاسته‌دا ناوه‌ستیت که پاریزگاری له‌ هه‌لومه‌رجی باو ده‌که‌ن، به‌لکو درێژده‌بیته‌وه بۆ ئاستیک، که کاریگه‌ری رۆشنیرانی ناوازه تا ئه‌و ئه‌ندازه‌یه که‌مه‌که‌نه‌وه که ناسینه‌وه و جیاکردنه‌وه‌یان ئه‌سته‌م بیته. هاوکات ئه‌م هه‌ژموونه زۆربه‌ی کات ده‌توانیت بالاده‌ستی خۆی به‌سپه‌ینیتته‌وه، پاش ئه‌وه‌ی کاردانه‌وه له‌به‌رامبه‌ر رووداویکیدا ده‌لاقه‌یه‌ک ده‌خاته نیو واقع و ماریفه‌تی سه‌پاوه‌" (Jenkins, 2004: 47). به‌واتایه‌کی تر ئه‌گه‌رچی رۆشنیری ناوازه هه‌ندیک جار سه‌رکه‌وتوانه ده‌توانیت گومان بخاته سه‌ر تیگه‌یه‌شتنی باو، یان هه‌ره‌شه بیته له‌سه‌ری، به‌لام هه‌ژموونی رۆشنیری باو به‌رگه‌ی ئه‌م گورزه ده‌گریت و به‌ ستراتیژیک له‌ ستراتیژه زۆر و زه‌وه‌نده‌کانی درێژه به‌ ژیاکی خۆی ده‌دات. نه‌ک هه‌ره‌ئه‌وه‌نده بگره ئه‌و چه‌مکه‌ی بۆدیو ناویده‌نیت "خیانه‌ت"، وه‌ک نه‌بوونی ئیراده‌ی به‌رده‌وامبوون، ریگه‌خۆشکه‌ره بۆ خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دانی رۆشنیری ناوازه (خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دان نه‌ک کۆلدان و وازه‌یه‌تان). ئه‌م خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دانه له‌لایه‌که‌وه، رۆشنیری ناوازه ده‌کاته که‌ره‌سته‌یه‌کی له‌بار و نوێ بۆ هه‌ژموونی رۆشنیری باو، له‌لایه‌کی تره‌وه ساته‌وه‌ختیکه له‌ به‌رده‌م ئه‌سته‌مبوونی هه‌لاویردا رووده‌دات، و ئه‌گه‌ری دووباره‌بوونه‌وه‌ی زۆر

به‌هیزه. واتا ساته‌وهختی ئه‌سته‌مبوون (aporia) یه‌له‌بژاردن له‌نیوان دوو "حه‌قیقه‌تدا" که هه‌له‌بژاردنی یه‌کیکیان ئه‌سته‌مه.

با به‌نمونه‌یه‌ک له‌رۆشنییری کوردییدا، بۆچوونه‌که‌مان له‌م ئاسته‌ئه‌بستراکته‌تییورییه‌وه‌بگوازینه‌وه‌بۆ ئاستیکی کۆنکریت و رۆشنتر. زۆریک له‌و رۆشنییرانه‌ی رادیکالانه‌ره‌خنه‌ی دروستیان له‌هه‌موو دیارده‌کانی رۆشنییری کوردی ده‌گرت، که‌چی دوا‌جار خۆیان ده‌بنه‌وه‌کارمه‌ندی هه‌مان ئه‌و سینتته‌ر و ده‌زگایانه‌ی که‌پیشتر ره‌خنه‌ی توندیان ئاراسته‌ده‌کردن، ده‌بنه‌هاورپی و هاوکاری ئه‌و نوسه‌رانه‌ی پیشتر وهک "جاهیل" ئاماژه‌یان بۆ ده‌کردن. ئه‌مه‌ئو ساته‌وه‌خته‌یه‌که‌خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دان ده‌بیته‌پیداویستی و ئه‌م جۆره‌له‌رۆشنییر له‌ده‌سته‌بژیریکی ناوازه‌وه‌ده‌گۆرین بۆ ده‌سته‌بژیریکی باو، بگره‌تیکه‌ل به‌ته‌وژمی باوی رۆشنییری ده‌بن و چیتر جیاکردنه‌وه‌ی سیمایان له‌سیمای هه‌ر رۆشنییریکی ئاسایی ئه‌سته‌مه. ئه‌مه‌ئو ساته‌وه‌خته‌یه‌که‌ئو مه‌حالبوونه‌ی ئاماژه‌مان پێدا، ئه‌م رۆشنییره‌ناوازه‌و ره‌تکراوانه‌ده‌خاته‌سه‌ر "میلاکی" حیزب و حکومه‌ت، له‌ویوه‌هه‌موو ووزه‌و تواناکانیان ده‌خړیته‌خزمه‌تی هه‌لومه‌رجی باو. ده‌شیت ئه‌م خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دانه‌ی ئه‌م رۆشنییره‌ناوازه‌و رادیکالانه‌، زاده‌ی ئه‌و هه‌وله‌چرانه‌ی رۆشنییرانی باو بووبیت بۆ ده‌سته‌مؤکردنی ئه‌م ده‌سته‌یه‌له‌رۆشنییر. ده‌سته‌مؤبوونی ئه‌م ئه‌زیزانه‌هۆکاره‌که‌ی هه‌رچییه‌ک بووبیت، کاریگه‌ری له‌سه‌ر شوناسی رۆشنییری ئه‌وان هه‌یه.

(3)

ده‌سته‌مؤکردن، وهک وشه‌له‌زمانی کوردییدا وهک هه‌ر وشه‌یه‌کی هاومانای له‌زمانه‌کانی دیکه‌دا، ئاماژه‌یه‌بۆ مالیکردن، که‌ویکردن، و ده‌سته‌مؤکردنی ئاژه‌لیک بۆ به‌کارهینانی تایبه‌تی مرۆف. ده‌شیت ساته‌وهختی ده‌سته‌مؤکردنی یه‌که‌م ئاژه‌ل له‌لایه‌ن مرۆقه‌وه‌قۆناغیکی میژوویی بیت، وهک قۆناغی کشتوکالیی یان پیشه‌سازی، چونکه‌ده‌سته‌مؤکردن هونه‌ریکه‌مرۆف به‌داهینانی هه‌نگاوی به‌ره‌و قۆناغیکی نویتتر هه‌لنا. به‌لام ئه‌م ده‌سته‌مؤکردنه‌هه‌ر به‌ئاژه‌لانه‌وه‌نه‌وستا، به‌دریژایی میژوو مرۆف وهک چۆن خولیای ده‌سته‌مؤکردنی زۆرتین ئاژه‌لی هه‌بووه، ئه‌وهاش خولیایانی فراوانتر کردوه‌بۆ ئه‌وه‌ی جه‌سته‌ی مرۆفیش بگریتته‌وه. ده‌شیت ده‌سته‌مؤکردنی ئاژه‌ل له‌لایه‌ن مرۆقه‌وه‌له‌پیناوی تیرکردنی غه‌ریزه‌کانیدا بووبیت، به‌لام ئه‌م غه‌ریزانه‌هه‌ر به‌وه‌وه‌نه‌وه‌ستان که‌له‌پیداویستی بۆ خۆراکدا کورتبکریته‌وه، به‌لکو پاوانخوازی و پیگه‌ی کۆمه‌لایه‌تییه‌شی چووه‌سه‌ر. چونکه‌مرۆف به‌هه‌بوونی زۆرتین ئاژه‌ل، زۆرتین ده‌سه‌لات و پاوانی بۆ خۆی ده‌سته‌به‌رکرد له‌و گوند یان شاره‌ی تێیدا ده‌ژیا. هاوکات ده‌سته‌مؤکردنی مرۆفیش هاوشیوه‌ره‌نگدانه‌وه‌ی زۆری و که‌می ده‌سه‌لات و پاوان بوو له‌لایه‌ن مرۆفی ده‌سته‌مؤکه‌ره‌وه.

با له‌بیرمان نه‌چیت، ده‌سته‌مؤکردنی ئاژه‌لان، کۆمه‌لیک ئاژه‌لی نه‌گرتته‌وه‌که‌یاخی مانه‌وه‌له‌کیو، ده‌شت و بیابانه‌کان. ده‌شیت هۆکاری ئه‌مه‌به‌دفعه‌ی ئه‌و ئاژه‌لانه‌بووبیت بۆ تیرکردنی خولیایانی مرۆف، یان ده‌شیت مرۆف شکستی خواردییت له‌ده‌سته‌مؤکردنیان. له‌هه‌ر باریکدا، ئه‌م ئاژه‌له‌کیویانه، وهک له‌کوردیدا ئاماژه‌یان بۆ ده‌کریت، وهک نیشانه‌ی ده‌سه‌لات، شکۆ و بویری مانه‌وه. کئ هه‌یه‌له‌ئیمه‌نه‌بیستییت به‌مرۆفیک بلین، شیر یان پلنگ بووه‌کاتیک دایکمان باسی له‌داستانه‌کانی قاره‌مانیی مرۆقه‌مه‌زنه‌کانی کۆمه‌لگا بۆ ده‌کردن، یان ریوی و گورگ کاتیک باسیان له‌مرۆفه‌گرگن و قه‌یتوله‌کان ده‌کرد. واتا ئه‌و ئاژه‌لانه‌ی کیویی مانه‌وه‌و له‌ده‌سته‌مؤکردنی مرۆف قوتاریان بوو وهک بوونه‌وه‌ریکی ناوازه‌ئاماژه‌یان بۆ ده‌کرا، له‌ویشه‌وه‌هه‌ر ئاژه‌له‌به‌پیی پیگه‌و تواناکانی له‌جه‌نگه‌لدا

ده‌بووه میتافزریک بۆ پیناسه‌کردنی کرده‌وه‌کانی مرؤف. مرؤفیش هاوشیوه له ده‌سته‌مؤکردن یاخی بووه و به‌رده‌وامیشه له‌یاخی بوون.

ره‌هه‌ندیکی گرنگی دیکه‌ی ئازهلێ کیویی، ئەو هه‌ره‌شانه‌یه که ده‌شیت بۆ سه‌ر مرؤف دروستی بکات، کئ هه‌یه له هه‌رچ، شیر، پلنگ، گورگ و هتد.. نه‌ترسابیت، کاتیک چۆته نیو ئەو زه‌میانه‌وه که مرؤف تالانی نه‌کردوون، کئ هه‌یه له مانگا، ئەسپ، و که‌ری به‌سته‌زمان ترسابیت، مه‌گه‌ر خۆی به‌ سروشت ترسنۆک و شاری بووبیت و پینستر ئازهلێ له‌و جۆره‌ی نه‌دیبت. مرؤفی یاخی و کیویش هاوشیوه هه‌ره‌شه‌یه بۆ سه‌ر ده‌سه‌لاتی فه‌رمانه‌وا. کئ له ئیمه نه‌یخویندۆته‌وه، شاعیریکیان نووسه‌ریکی ژیا‌نی ته‌خشان و په‌خشان سته‌مکاریکی نه‌کردیته‌وه دۆزه‌خیکی داخراو. بگه‌ له‌و سه‌رده‌مانه‌شدا که نووسین نه‌بووه، ئاخاقتن که‌نالی سه‌ره‌کیی راگۆرینه‌وه بووه، مرؤفی قسه له‌وو هه‌ره‌شه‌ی راسته‌قینه بوون بۆ سه‌ر هه‌ژموونی نا‌ه‌وای ئا‌غایه‌ک یا‌ن میریک.

زۆر گرنکه ئەوه له‌به‌رچاوبگرین که له‌گه‌ل تیبه‌پوونی کات و سه‌رده‌مه‌کان و کارامه‌تربوونی مرؤف له هونه‌ری ده‌سته‌مؤکردندا، هه‌چ ئازهلێک له جه‌نگه‌لدا نه‌ما ده‌سته‌مؤ نه‌کریت، ئەوانه‌ش که ده‌سته‌مؤ نا‌کرین، یا‌ن به‌رده‌وام هه‌ره‌شه‌ن بۆ سه‌ر سه‌لامه‌تی مرؤف، له زیندان و باخچه‌کانی ئازهلاندای له قه‌فه‌ن نران. هاوشیوه‌ش کارامه‌تربوونی ده‌سه‌لاتیکی دیاریکراو له ده‌سته‌مؤکردن یا‌ن په‌له‌ستنی یاسایانه‌ی نووسه‌ریکی یاخی، وایکرده‌وه که له‌م سه‌رده‌مه‌دا ژماره‌ی ره‌خنه‌گره یاخیه‌کان ترسناک له که‌مبوونه‌وه‌دا بیت. له‌کاتیکدا ئەم سه‌رده‌مه زیاتر له هه‌موو سه‌رده‌مه‌کانی دیکه هه‌ره‌شه له گۆربوونه‌وه‌ی مرؤفایه‌تی ده‌کات بۆ تاریکی و نه‌زانی.

(4)

ئوه‌ی لی‌زه‌دا جینگه‌ی بایه‌خی ئی‌مه‌یه ره‌خنه‌گری یاخیه، یاخی به‌واتای ده‌سته‌مؤنه‌کراو. ره‌خنه‌گری یاخی مرؤفیکه ئازاد، لانیکه‌م ئازاد له ئاراسته و فه‌رمانه‌کانی ده‌سه‌لاتیکی دیاریکراو، مرؤفیکه که ره‌خنه‌کانی ناخاته خزمه‌ت خولیاکانی سه‌رکرده‌یه‌ک یا‌ن ده‌سه‌لاتیک، هه‌ربۆیه ره‌خنه‌کانی راسته‌قینه، تیژ و زه‌رن، هه‌ندیک جار لاملی سه‌رۆکی هیژا وه‌ک تیغی ده‌بان ده‌برن، سه‌رۆکی هیژاش ره‌شاو (نه‌ک خوین) له جه‌سته‌ی سته‌مکاری ده‌چۆریت. له‌به‌رامبه‌ریشدا ره‌خنه‌گری ده‌سته‌مؤ، توخمیک که ولاتی ئی‌مه زۆرت‌ترین ژماره‌ی هه‌یه (خۆشه‌ختانه له‌مه‌دا ریکۆردی جیهانیمان شکاندوه)، ره‌خنه‌گریکه نه‌گزیس، گرگن، چلکاوخۆر، قه‌یتول و بیشکۆ هه‌میشه له ده‌رباری ئا‌غایه‌ک، میریک، یا‌ن وه‌زیریکی له‌به‌رپیدا که‌وتوه.

هه‌له‌ین ئەگه‌ر ره‌خنه‌گری ده‌سته‌مؤ به نه‌زان یا‌ن نه‌خوینده‌وار له‌قه‌له‌م بده‌ین، چونکه ئەوه که‌ره‌سته راسته‌قینه‌کانی ره‌خنه‌ن که له بنه‌ره‌ندا مولکی ره‌خنه‌گری یاخین، به‌کاریان ده‌هینیت بۆ مه‌رامه‌کانی خۆی، هه‌مان میتۆد و ستایلی ره‌خنه‌گره یاخیه‌کانه ئەم توخمه ئی‌شی پیده‌که‌ن. به‌لام دیسان هه‌له‌ین ئەگه‌ر پیمانوا‌بیت، ده‌توانین به هه‌مان ستاندار و پێوه‌ره‌کانی ره‌خنه‌ی ئازاد ئەم ره‌شانه‌وه‌نانه ببیوین، ئەگه‌ر واییت ئەوا ده‌کریت پشقل (قشیل) به ته‌رازووی زی‌ره‌نگه‌ران بکیشین. هه‌رگیز نا‌کریت نووسینی نووسه‌رانی ده‌ربار به‌هه‌مان ئەو پێوانانه ببیوین که نووسینی ره‌خنه‌گری کیو‌نشین پیده‌پیوین. راسته نووسه‌ری ده‌ربار کتیبه‌کانی بی‌گرفت چاپه‌ده‌کات، سه‌رۆک و چلکاوخۆره‌کانی له فیس‌تیقاله‌کاندا خه‌لاتیان ده‌که‌ن، راسته نووسه‌ری ده‌سته‌مؤ لیکۆلینه‌وه ده‌کات، به‌لام هاوکاتیش راسته که نووسه‌ری ده‌ربار به‌و هه‌موو سه‌رچاوه، چاپخانه، رۆژنامه، سینته‌ری رۆشنی‌ری و شتی دیکه‌وه که بۆی فه‌راهه‌مکراو، ناتوانیت ئەوه‌نده‌ی نووسه‌یکی یاخی، که کتیبه‌کانی چاپنا‌کرین، وتاره‌کانی ره‌تده‌کرینه‌وه، له‌به‌ره‌ئوه‌ی

گوايا ريساکانی رۆژنامه‌وانی به‌زاندوه، کاریگری له هه‌ستی خوینه‌ردا به‌جیه‌ئیت. کئ بیستویه‌تی میژوو یادی نووسه‌ریکی ده‌ربار، وهک داهینه‌ر بکاته‌وه.

زۆر گرنگه‌ ئه‌ وه‌ئیه‌ی ره‌خنه‌ی ده‌سته‌مۆ و ره‌خنه‌ی یاخی لیکجودا ده‌کاته‌وه، به‌ زیڤ بنوسین، چونکه‌ ئه‌و کات ده‌توانین دوو چه‌مکمان هه‌بیت بۆ دوو توخمی جیاوا، بگره‌ دژبه‌یه‌ک. به‌لام ئه‌و پانتاییه‌ی نیوانیان به‌ردوام هاوبه‌ش ده‌مینتیه‌وه له‌نیوان ئه‌م دوو توخمه‌ له‌ ره‌خنه‌گر، چونکه‌ وێرای جیاوازییه‌ زۆر و زه‌وه‌نده‌کانیان، که‌ ئیمه‌ ته‌نها ئاماژه‌مان به‌ چه‌ند دانه‌یه‌کیاندا، هه‌ردووک تووخم کاریگه‌رن به‌ رووداوه‌کانی بواری گشتی و له‌ویوه‌ هه‌ولێ رافه‌کردنی ئه‌و رووداوانه‌ دده‌ن. کیشانی ئه‌و هه‌ئیه‌ له‌نیوان ئه‌م دوو چه‌مکه‌دا کاریکی سینتراه‌ بۆ هه‌موو هه‌ولیک بۆ تیگه‌یشتن له‌ سروشت و ئاستی ره‌خنه‌ له‌ کۆمه‌لگادا، بۆ ناسینه‌وه و پاشان ره‌نگکردنی رووخساری نووسه‌ران به‌پێی ئه‌م جیاکارییه‌ تیورییه‌. به‌بی ئه‌م جیاکارییه‌ ناکریت باس له‌ گرنگی ره‌خنه‌ی یاخی بکه‌ین، چونکه‌ به‌بی هه‌بوونی ره‌خنه‌ی ده‌سته‌مۆ ره‌خنه‌ی یاخی ئه‌و به‌هایه‌ی نامینت.

ئه‌م جیاکارییه‌ تیورییه‌ و کیشانی ئه‌م هه‌ئیه‌ ئاشکرایه‌ له‌ نیوان ره‌خنه‌ی ده‌سته‌مۆ و ره‌خنه‌ی یاخیدا، ریه‌گه‌مان بۆ خۆش ده‌کات نه‌ک ته‌نها بۆ ئه‌وه‌ی که‌ گروپه‌ندییه‌کی ته‌ندروستی ره‌خنه‌گران بکه‌ین له‌ ده‌ره‌وه‌ی ئه‌و جیاکارییه‌ ناته‌ندروسته‌ی رۆشنییر و نووسه‌ردا ده‌کریت، به‌لکو هاوکات ده‌توانین جۆریک له‌ دیالۆگ له‌نیوان ئه‌م دوو توخمه‌ی ره‌خنه‌گردا بنیاتبنین. کاتیک زانیمان ره‌خنه‌گریک ده‌سته‌مۆیه‌، ئاسته‌ر ده‌بیت بۆ ره‌خنه‌گرانی یاخی که‌ گفتوگۆی له‌ته‌کدا بکه‌ن، ئه‌گه‌ر پێوستیشی کرد ریسوای بکه‌ن. هاوکات ئه‌م جیاکارییه‌ ده‌کریت ریه‌گر بیت له‌ ژه‌هراویبوونی ره‌خنه‌ی یاخی له‌لایه‌ن ره‌خنه‌ی ده‌سته‌مۆه. له‌هه‌موو ئه‌مانه‌ش گرنگتر، کاتیک ئه‌م هه‌ئیه‌ هاوبه‌شه‌مان له‌نیوان ئه‌م دوو توخمه‌ له‌ ره‌خنه‌گردا پاراست، ده‌توانین په‌نجه‌ بۆ ئه‌و ره‌خنه‌گرانه‌ رابکیشین که‌ تا ماوه‌یه‌ک ره‌خنه‌گری یاخی بوون، به‌لام له‌ پرۆسه‌ی ده‌سته‌مۆکردندا ده‌سته‌مۆکراون. وه‌ک گووتمان ره‌خنه‌گری یاخی ناتوانیت بۆ ئه‌به‌د یاخی بمینتیه‌وه، له‌به‌ره‌وه‌ ده‌بیت به‌رده‌وام به‌ توخکردنه‌وه‌ی ئه‌م هه‌ئیه‌ جیاکاره‌ رووی ره‌شی ئه‌و ره‌خنه‌گرانه‌ سپی بکه‌ینه‌وه‌ که‌ له‌ ناکاو و بۆ مه‌به‌ستیکی تایبه‌ت ده‌سته‌مۆ بوون.

(5)

سه‌خته‌ مرۆفیک بتوانیت تاسه‌ر ره‌خنه‌گریکی یاخی بیت، هه‌ر بۆیه‌ میژوو مرۆفایه‌تی نه‌یتوانیه‌ جگه‌ له‌ چه‌ند ره‌خنه‌گریکی به‌واتای وشه‌ یاخی زیاتر به‌ره‌مه‌بهنیت. ره‌خنه‌ی یاخی کاری که‌سانیکه‌ که‌ ئاماده‌ن باجی یاخییونیان بدن، ئه‌و نووسه‌رانه‌ی ئه‌م یاخییونه‌ هه‌لده‌بژێرن، هه‌موو رۆژنامه‌، گۆڤار، و که‌ناله‌کانی دیکه‌ی میدیا، ده‌رگاکی خۆیانایان به‌روودا کلۆم دده‌ن. چیتر ره‌تکردنه‌وه‌ ده‌بیت به‌شیک دانه‌برای کاری ره‌خنه‌ی یاخی، ره‌تکردنه‌وه‌ فراوانترین پانتایی ژبانی ره‌خنه‌گرانی یاخی داگیرده‌کات. نه‌ک هه‌ر هه‌ئیه‌ زۆربه‌ی ره‌خنه‌گرانی یاخی له‌لایه‌ن ره‌خنه‌گرانی ده‌سته‌مۆه تووشی تیرۆری کاراکته‌ر و ترۆکردنیکی کۆمه‌لایه‌تی ده‌بن، چونکه‌ به‌ر له‌ هه‌موو که‌س ره‌خنه‌گری یاخی گه‌وره‌ترین هه‌ره‌شه‌یه‌ بۆسه‌ر ره‌خنه‌گرانی ده‌سته‌مۆ. که‌واته‌ باج و ئازاره‌کانی ره‌خنه‌ی یاخی زۆر له‌وه‌ زیاترن که‌ پیمانواپیت هه‌موو نووسه‌ریک بتوانیت شانی بداته‌ به‌ر. ده‌شیت گرانی ئه‌م ئه‌رکه‌ له‌رووی مه‌عریفیه‌وه‌، له‌گه‌ل سه‌ختی ئازاره‌کانی ره‌تکردنه‌وه‌دا، هۆکاری سه‌ره‌کی بن بۆ: یه‌که‌م، که‌می ژماره‌ی ره‌خنه‌گرانی یاخی، دووهم، زوو خۆ به‌ده‌سته‌وه‌دانی ره‌خنه‌گرانی یاخی له‌

ساته‌وهختیکی دیاریکراودا. به‌لام دواجار هه‌لبژاردنی خۆریک له تاراوگه‌ی هزریی، ناچاراییه‌که بۆ په‌ناگرتن به‌خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دانی په‌خنه‌گری یاخی، یان وهک جهنگ له‌دژی هه‌وله‌کانی په‌خنه‌گری باو.

سه‌رچاوه‌کان:

Arendt, Hannah, (1958), The Human Condition, Chicago: Chicago University Press.

Badiou, Alain, (2001), Ethics: An Essay on the Understanding of Evil [translation with an interview and introduction by: Hallward, Peter], London: Verso.

Jenkins, Keith, (2004), Ethical Responsibility and the Historians: On the Possible End of a History [of Certain Kind], History and Theory, Theme Issue 43, pp.43-60.